

סדר חכמי הדורות בתולדות עם ישראל

לימוד הסטוריה, חינוך לאמונה

דברי הדרכה והקדמה

הורתה ולידתה של סדרת הספרים שלפנינו, משוקעת בצורך ובהכרח לשינוי בתוכן ובתכלית לימוד תולדות עמנו, מכפי שמצאו ביטוי בדרך שנכבשה עד כה במשך שנות דור.

עקבי המחנכים נסתבכו במחשבה השגויה שתכלית הוראת ההיסטוריה של עמנו נועדה להרחבת הדעת, לסיפוק סקרנות בהכרת עמים ותרבויות, בבחינת תוספת חינוך לאדם נאור.

פרקי היסטוריה שקובצו ונוסחו בעבר בספרים הרבים ברוב מאמץ ובכשרון, שרטטו בפרקים נבחרים את דיוקן חכמי התרבות ההלניסטית, מלכות יוון, או ערש האימפריה הרומאית. תרבות קיסריה ואליליה, או תקופת הרנסנס ואביב העמים במלל ובצילום, כשהכל עקור אמונה. ומנגד עמנו ממנו הועתקו האמונות והדתות, נותר מוצב מסותר ומגומד.

כל אלה לא רק שעמעמו את זוהר חכמינו וכבוד עמנו, אלא הביאו לתוצאה ההפוכה בפניה ניצב כיום כל מחנך, והיא שנאת המקצוע ורתיעה מלימודו. ההסטוריה הייתה לזרא, יען כי מפני מה ועל ידי מה יתחבר אליה בן האומה?

הדרך השגויה הזו, הייתה תוצאה של כתיבת תולדות עמנו, כפי שמשתקפת באספקלריה של חוקרים אשר דלו והסיקו אותה מסופרי העמים, מאסכולות מלכי הגויים, וחפירות ארמונות מלכים ומארמונות קבורה של קיסרים, ולא מספרי החיים שלנו. לא מהתלמוד ומספרות הגאונים ומעולם הרוחני של חז"ל שכמה מהם כתבו סדר העיתים בדיוק מופתי.

סדר חכמי הדורות בתולדות עם ישראל

הנהייה אחר האותנטיות וכביכול אחר האובייקטיביות, הדיוק וחיפוש האמת ההיסטורית, הולידו את הבריחה מן התלמודים וממדרשי אגדות חז"ל ומספרותם. יען ראו בכל אלה סיפורי עם נעדרי גרעין היסטורי. השתפכויות נפש של אומה שאיבדה את מקדשה וכבודה. מתיאוריה רופפת חסרת דיוק היסטורי ראו בתלמוד, במדרשים ובספרי סדרי הדורות של חכמינו, התרפקות על העבר. כך היחס לכתבי הקודש, ומכאן תוצאות השבר.

מן המפורסמות שאינה צריכה ראייה, ההיסטוריונים קובעים את הדגשי ההיסטוריה, את סדר זמניה ואת מגמותיה לפי תפיסתם ואמונתם הם. כי מי יענה אחר פרופסורים דגולים שקבעו אסכולה היסטורית, עליה עוצבה מחשבה ואמונה היסטורית של דור שלם של תלמידים?! אך כאשר מאתרים את הטעות הגדולה, כבר מאוחר מדי והעץ מצמיח זן חסר גרעין האמונה.

כמה ידאב הלב בראותנו כל שהוקדש בספרי ההיסטוריה שלנו למיתולוגיה היוונית, להלניסטים רודפי עמנו. ליוליוס קיסר, להורדוס, לתולדות האיסלאם או לקולומבוס. כל אלה עוטרו בפרקים שלמים. ואילו על רבי יהודה בן בבא מחדש סמיכת חכמים, או לשושלת הנשיאות, או לחכמי פרובנס, לבעלי התוספות לחכמי אשכנז יוצרי אסכולות וקהילות, אין די מקום. כללו של דבר מלמדים את תולדות העמים לתכליתם ולא לתכליתנו.

מביאים את הנוער להתפעל מתעוזות הספן קולומבוס, יען כביכול, מדע וגילויים הם נחלת הגויים, מבלי ללמד שהספן לא היה מגיע לשום מקום, ללא אטלס המפות של רבי יהודה קרשקש וללא תוכניות ומפות בהמלצה של רבי אברהם זכות, שר המדע של הממלכה. מי מהנוער יודע מילה על חכמים אלה?

סדר חכמי הדורות בתולדות עם ישראל

מלמדים על הרמב"ם ענק הרוח, יפה. אך מה נאמר על בן פלוגתו הראב"ד בעל ההשגות ועל חמיו הראב"ד מנרבונה? מי יודע מילה עליהם? ולא לצורך ריבוי המידע אלא לקביעת האמת והאמונה ולהתייצב נוכח עוצם דמותם, מופת להזדהות כמכשיר חינוכי.

כמה תדאב הנפש וכל לבב ייתר בראותנו חבורים שלמים ללימוד "תולדות ישראל" שלא טופטף בהם טעם של אמונה, כבוד חכמים, עוצם מאבקם ועומק יצירתם הרוחנית הקדושה. אלה אשר באמצעותם שרדנו בימים הסוער ובמים הזידונים של הרדיפות ההיסטוריות.

מניין איפוא ידלה הנער אמונה וחוסן הנפש לדבוק במסילה עליה נסללו

תולדות עמו? מה יחבר אותו אל יוצריה ובונהיה?

לימוד ההיסטוריה אינו לתכליתה אלא לתכלית הבנת סוד קיומה של האומה. ללימוד השתלשלות ההלכה ואוצרות הרוח של העם. להכרת דורות חכמים שמסרו מיד ליד את התורה, אורחות ההנהגה ודרכי האמונה והמחשבה. לימוד ההיסטוריה נועד להשריש את האמונה וללמד סדרי חכמים שקבעו את ההלכה מיום שירד משה מן ההר ועד לשעה זו בה אנו הגבוכים, ניצבים כאן. לימוד עמים ולאומים אחרים, מלכיהם וגיבוריהם נועד להיות כרקע להבנה. ואמנם לא ויתרנו בספרנו על הנחוץ וההכרחי אף מתולדות העמים.

כאמור תכלית לימוד היסטוריה אינו סיפוק הסקרנות אלא יציקת חוסנה של הנפש מתוך קורות החכמים, מאבקהם, דבקותם בדתנו ותורתנו וכמיהתם לארצנו. הנהגת קהילותיהם תוך עליה למוקד למענן. השתלבותם כשרים וכנגידים בחיים הפוליטיים בחצרות מלכים למען הקהילות. מתוך כל אלה

מתדבקים הבנים בדרכי האבות, לומדים פרק בהנהגה ומתוודעים לעוצמה האמונית של עמנו, זו שהייתה הנשק היחיד להגן על המשך קיומנו.

מאבקי ההישרדות בין מלכויות ובין מלכים קיסרים וסולטנים תוך שמירה על קדושה וטהרה, שמירת גדרי הציבור, חיי המשפחות ותקנות הקהל, הם הפנס המאיר את חשכת הלב, ומוליך את התלמיד על המסילה ההיא של השתייכות לעם והבטה אל חכמיו בהערצה. תולדות חכמי ישראל הם הם ההיסטוריה שלנו. כל דמות מקפלת דף היסטוריה למקומה וזמנה.

רק מכח היות הלומד שייך ומחובר לנלמד מתוך הזדהות, רק אז יפתחו נימי ליבו ודעתו לחפוץ עוד ולדבוק במסירות הנפש ההיא של הראשונים. רק על ידי כך משרטט לו בעומק דעתו את הקווים העדינים לציור קווי זהותו כיהודי מאמין המהלך במסילות אבותיו ענקי הרוח.

לא מתולדות מלכי אומות העולם חצרותם וטירותם, יהיו אכזוטיים ומרתקים ככל שיהיו, לא מהם תיבנה דמות היהודי המאמין, כי אם מלקחי מה שעוללו לעמנו, ולחכמי הדורות שהנהיגו. בכל המסכת הנוראה ההיא עמדנו בזכות הנהגתם של חכמים. כאן מפכה המעיין להחיות נפשות צחיחות של דור סבוך ומורכב כשלנו.

סדרת הספרים הזו באה כאמור לסלול נתיב, לראות בלימוד תולדות עמנו מסילה לחינוך לאמונה. יש להביט בדאגה ובצער בכך, שאברים קדושים של האומה, חבלי ארצות, עדות שלמות וקהלים נשתכחו מלב וכאילו לא היו קיימים.

כמה איוולת בכך שמה שיד המחקר לא השיגה, לא חפצה ולא כתבה, כאילו לא היה ולא נברא. על כן קהילות בארצות שלמות לא עלו על השולחן.

על חמש ארצות בצפון אפריקה שהיו אוצר עצום של פרקי היסטוריה עוד מימי בית ראשון, לא נודע כלום. אלמלא החכם הירשברג, היו בכלל נעלמים כעשרת השבטים. חבלי ארץ שהיו כמעיינות חכמה ומאבקי הישרדות בין מלכויות קירואן-תוניס, שם נכתב הפירוש הראשון לתלמוד, או לוב, אלג'יר או מרוקו, שם פעלו נגידים בזמן בית שני, משם לחמו במרד התפוצות נגד טריינוס, אין שום זכר בספרי ההיסטוריה. ליהדות הונגריה הנפלאה – החת"ס אין מקום. לגולת תימן, האותנטית שבכל קהילות ישראל, אין שורה אחת. חכמי אשכנז, יוצרי התוספות בלעדיהן אין אנו מהלכים בתלמוד, לא זכו למקום הראוי. מה יודע הנוער על הר"י הזקן או על חוג חכמי אשכנז ענקי הרוח, חוג שמנה מאתיים וחמישים גדולי עולם?

איך איפוא חפצים שהתלמיד ידבק ביופי בני עמו ובהודו.

כותבי תאריכי ההיסטוריה שעמלו מאוד בשקידה, נתלו באילנות גדולים. בממצאים ובתיעוד העמים כהוכחות לכתובים שלנו. החוקרים הניחו את כלונסאות בניניהם על ספרי זיכרונות מלכים, על עמודי הנצחה כתובים יוונית ורומית, על כן הגיעו לתאריכים היסטוריים שגויים משלהם ועליהם גדלנו אנו. אין תימא שדברי הגמרא פחות מוצקים בעיניהם ממה שחרות על איזו קשת ניצחון של איזה קיסר רשע. על כן תקופת בית שני שלהם נמשכת 640 שנה ולא 420 ככתוב בגמרא. גם גלויות והתרחשויות מתארכות ומתקצרות, ברצותו מאריך וברצותו מקצר. מה שלא התאים למיטת סדום של זמני העמים כאילו לא היה ולא התחולל. ותורה קדושה שלנו מונחת בקרן זוית. בעיניהם היא לא מספיק מהימנה לדיוק ההסטורי.

ספרי הקבלה לראב"ד, או סדר עולם, סדר הדורות או מן האחרונים שם הגדולים להחיד"א או מלכי רבנן, לא היוו יעד נכסף ללימוד. גם לא סדר הזמן העתיק וחשבון השטרות שבמסכת עבודה זרה, כשהכל מכוון ומדוקדק לפי שנים וחודשים. מדוע איפוא מבכרים דברים בטלים של אומות העולם, על פני תורה שלמה שלנו, ואח"כ יושבים על המדוכה לטחון בענייני אמונה וכבוד למורשת ואבדן דרך?

בספרנו זה תלינו עינינו במקורותינו. ליבנו הלך אחר ספרי הדורות של חז"ל מהם יתד ומהם פינה לחיבורנו.

כאמור, כותבי הספרים יראים היו לענות אחר גדולים, פרופסורים, שקנו מקום כהיסטוריונים של העם. וכבר הוכחתי במחקרי שכל העיוות שנכתב על קדמות הזהר הקדוש באסכולת גרשום שלום וחבריו, אינו אמת. היום כעבור שני עשורים, הכל מסכימים שהלכו אחריו כעיוורים. גם מה שנקבע בעולמם של בעלי התוספות כאמת מסיני, הוכחתי באותות דרך אחרת במחקרי על חכמי התוספות, כך גם על מסעי הצלב ועוד.

בסדרת ספרינו זו הוכחות רבות חותכות לאמת שלנו הנשענת על האמונה הבלתי מעורערת בדברי חכמינו, אשר ההיסטוריה או ספרות השירה היו להם תחביבים זוטרים בהיותם פנויים בין דין לדין.

מגמת ספרינו אלה אינה רק קניין האמונה אלא שרטוט נאמן של דמויות החכמים כפי שפעלו עם מעלותיהם ומגבלות זמנם. לא קישטנו שום חכם בהידור שאינו שלו, ובמקום שנחוצה ביקורת לאיזון, היא נאמרה. כך לדוגמא תמהנו על עולמם של חכמים בכל התפוצות שנפלו בתמימותם ברשתו של שבתי צבי, ושרטטנו התקופה על נוראותיה מבלי לקשט, לשנות או להעלים את

סדר חכמי הדורות בתולדות עם ישראל

הנפילה. בעיות היסטוריות כאלה אכן הוצבו על ידי במלוא חומרן במשימות החקירה שבספרים שלפנינו. פרקי הלימוד ערוכים כסדר התרחשותם.

הכל נע על רצף היסטורי, מחורבן הבית הראשון ועד ימינו. למען תהא תמונה אחת רצופה בדעת הלומד. כל מושג ההנהגה הרוחנית והנהגת הקהילות מקבל מימד אחר בדעת הלומד.

בצידה של כל דמות גדולה נחשפו בספרינו דמויות חכמים שפעלו בתקופה ההיסטורית והשפיעו על מהלך המאורעות בפינה זו או אחרת של העולם. הבריח התיכון של הספרים הוא בהצגת שותפות ייעוד ושותפות גורל. ההיסטוריה חזרה על עצמה כמה פעמים מאותן סיבות. קנאה בדמותה ובאצרותיה הרוחניים של האומה, ושנאה שהובילה לרדיפות קהילותיה. עוז רצונם של כמרי אומות העולם להתנצח עם הבורא יתברך, להשפיל אומתו ולעוות תורתנו, הם שהניעו את גלגלי ההיסטוריה בעיקר בימי הביניים שאופיינו כתקופת מאבק הדתות. צירו ומעגלותיו של הספר נעים על העמידה האיתנה והעיקשת של היהודי במבחני האמונה, למעט תופעות אחדות, העם בכל פזרותיו חצה את ים האש ומאודים עשנים הצמיח גנות ופרדסים חדשים.

לא הנחנו ידנו מחקירת תולדות החכם, אף לניסוח הפרקים כסיפורים היסטוריים, יש מטרה לשונית ופסיכולוגית פדגוגית. כל פרטיהם כתובים בדקדוק עפ"י גרסאות התלמודים, סדר עולם, סדר הדורות, שם הגדולים או עפ"י פנקסי הגזרות וקורות הימים של הקהילות.

התמונות נועדו להעמיד את הלומד מול אזור ההתרחשות, מקום פעילות החכם. רק אבנים מספרות שלא קמו עוררין על האותנטיות שלהן ודיוק פרטיהן הובאו כאן. יש תמונות המשקפות גם עתה מציאות עמוקה ולכן השתמשנו בהן

סדר חכמי הדורות בתולדות עם ישראל

לעיצוב הרקע והזיקה להתרחשויות. לסרגל הזמן, תפקיד מכוון ומדריך בדעת הלומד. ודאגנו לערוך אותו בגרפיקה המסייעת להתמצאות. תפילה שחפץ ה' בידינו יצלח ומתוך לימוד קורות חכמים ועוצם תורתם נדבק בדמויותיהם והליכותיהם, למען יהיו חוסן לנפשנו ותעצומות נפש לאמונתנו להלך במסילותיהם בשדה יוקשי הזמן שלנו.

מאיר מיארה

טבת תשס"ד

